İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE, TÜRK MALİ POLİTİKASINA BAKIŞ

NECDET EKİNCİ*

GİRİŞ

Bir devletin sosyo-ekonomik yapısını yansıtan ve çağdaş değer sistemlerine göre kalkınma düzeyini gösteren en önemli faktörlerden biri, hiç şüphesiz o devletin maliye politikası ve o politikanın ortaya koyduğu mali düzenlemelerdir.

Bu mali düzenlemeler, ister geçmişte olsun, ister günümüzde olsun; o devletin yönetim biçiminde tutan, ekonomik ve politik etkinliklerine kadar uzanmakta ve bunların sayesinde şekillenerek vücut bulmaktadır. Devletin maliye politikasının sağlam ve gerçekci temellere dayanmaması ve çağın gerisinde kalarak kendini yenileyememesi, buna paralel olarak mali düzenlemelerde yapılan hatalar, o ülkede sosyal çalkantılara sebep olduğu gibi, bazen o ülkenin siyasi bağımsızlığını bile tehlikeye düşürebilmektedir. Bunun en güzel örneğini dünya tarihinin en uzun ömürlü ve en iyi organize edilmiş devletlerinden biri kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu vermektedir.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu da diğer çağdaşları gibi siyaset arenasında ki görevini tamamlamış, zamanla yıpranıp dağılmıştır. Bu dağılma esnasında imparatorluk, vergi sisteminin doğurduğu ekonomik ve sosyal dengesizliklerden dolayı geniş boyutlara ulaşan sosyal çalkantılara sahne olmamıştır. Fakat bu vergi sisteminin yetersizliğinden dolayı XIX. yüzyıldan itibaren uygulamış olduğu hatalı mali politikalar ve borçlanmalar yüzünden yarı sömürge durumuna düşmüş ve I. Dünya Savaşından sonra da bağımsızlığı son bulmuştur. Bu koca çınarın devrilmesinden sonra, onun kurumuş kökleri arasından yeni, taze bir filiz belirmiş, bu büyük devletin yerini almış ve kurucuları tarafından ona Türkiye Cumhuriyeti adı verilmiştir.

Her kurulmakta olan devletin meydana gelişi gibi Türkiye Cumhuriyetinin oluşumu da kolay olmamıştır. Büyük savaşlar, iç ve dış mücadele-

* Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlk ve İnk. Tarihi Araştırma Merkezinde Uzman.

ler verilmiş, ama milli şuurun ve milliyetçilik duygusunun vermiş olduğu dinamizm ile her güçlüğün üstesinden gelinmiştir.

Kazanılan bu zaferlerden sonra yeni Türk Devletini sağlam temellere oturtmak gerekmekteydi. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk onbeş yılda, devletin oluşturan çekirdek kadronun ve Türk Milletinin bu uğurda büyük çaba ve fedakârlıkları görülür. Cumhuriyetin ilk yılları Türk Toplumu için bir intibak dönemi olmuş, eski düzenden yeni düzene geçişte büyük sıkıntı ve bocalamalar kendini göstermiştir.

Bu sıkıntılardan biri ve en önemli Düyûn-u Umummiye Teşkilâtından kaynaklanmaktaydı. Bir başka önemli sıkıntı ise tarımsal faaliyetlerde aşâr vergisi ile yaşamaktaydı.

Cumhuriyeti kuran çekirdek kadronun eski devlet gelirleri sisteminde yapmış olduğu değişiklikler özellikle şu iki ana sorunu çözmeye yönelik olmuştur. Tarım kesimi üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi ve en önemli ekonomik ve siyasi bağımsızlığımıza gölge düşürmekte olan, milli şerefimizi açıkça lekeleyen, Duyûn-u Umumiyenin kaldırılması, devlet gelirlerini toplama yetkisinin tamamen Türk Devletine devredilmesi.

Duyûn-u Umumiyenin kaldırılmasının Lozan antlaşmasından bir kaç ay önce gerçekleşmesinden sonra, cumhuriyeti kuran kadro eski Osmanlı vergi sistemini hemen tasfiyeye girişmiş ve onu yerine daha adaletli ve daha ileri bir vergi sistemi oluşturmaya çalışmıştır[1]. Türk Vergi Sisteminde gerçekleştirilen önemli bir başka değişik Şubat 1925 tarihinde âşarın kaldırılmasıdır. Âşar vergisi 1923 yılı Şubat ayında toplanmış olan, İzmir İktisat Kongresinde ele alınan ve kaldırılması düşünülen vergilerden sadece bir tanesiydi. Bu bakımdan Cumhuriyet Döneminin kurmak istediği vergi sistemini anlayıp değerlendirebilmemiz için, onun geniş ölçüde tasfiye ettiği Osmanlı Vergi sistemine ve maliye politikalarına bir göz atmamazı gerekecektir.

1. OSMANLI VERGİ SİSTEMİNİN ANA HATLARI

Osmanlı İmparatorluğu ilk kuruluş ve yayılma yıllarında bir "vergi devleti" şeklinde oluşturulmamıştı. Başka bir deyişle, uyruklardan egemenliğe dayanarak akçe olarak aldığı düzenli vergilerle yaşayan bir devlet de-

[1] Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, Türk Vergi Sistemi say. İstanbul 1970.

ğildi[2]. Genişleme yıllarında merkezi gelirler daha çok baş eğdirilen devletlerden alınan haraçlardan ibaretti. Fethedilen topraklarda kamu hizmetlerinin arzı da, çoğu kere, bu hizmetleri görecek kimselere (mansıplar) belli bir yörenin aşârını bazan ağnam (hayvan vergisi) gelirlerini tahsis etmek yoluyla sağlanıyordu. Bu bölge görevlilerinin merkeze karşı başlıca edimi: bir miktar asker beslemek ve bunları sefer zamanlarında merkezi otoritenin emrine vermekti. Yoksa mahallinde toplanan bu vergilerden pek azı Merkezi devlet idaresinin hazinesine girerdi. Bunlardan başlıcaları, sultan ve ümeraya ayrılan "havassı hümayûn" un aşâr gelirleriydi. Cizye adı altında müslüman olmayar tebaadan alınan vergiler de her zaman padişah hazinesinde toplanmıştır[3].

Aşâr ve bazen ağnam gelirleri mülki ve yerel yöneticilere şu adlar altında tahsis edilirdi: Tımar ve Zeamet erbabına verilen gelirlere "dirlik" padişah ve ümeyraya ayrılanlara "has" harpte yararlılık gösterenlere ve veli sıfatıyla bazı şeyhlere ve bunların tekkelerine tahsis edilenlere de "tahsisat veya müstesna evkaf" denirdi.

Önceleri yalnızca "havassı hümayûn" için ayrılmış olan kısmı hazineye giren aşâr gelirleri, XVII. yüzyıldan sonra mukâtaa ve müzayedelerle yavaş yavaş hazineye mal edilmeye başlanmıştı. Müslüman olmayanlardan alınan cizye vergisi ise Tanzimat Fermanından sonra tebaa arasında eşitlik vaadedildiği için kaldırılmış, fakat gelir "bedel-î askeriye" adı altında toplanmaya devam edilmiştir[4].

Aslında Osmanlı Vergi sistemi devletin kuruluşdan itibaren şekillenmeye başlamış, gelişme dönemlerinde ise devletin yapılanmasına uygun en ideal şeklini almıştır. XVII. Yüzyılda (1683) 11. Viyana kuşatmasından sonraki dönemleri, imparatorluğun gerileme dönemleri olarak alırsak, bu döneme kadar, sadece vergi sisteminde değil, tüm osmanlı devlet sisteminde en ufak bir aksama söz konusu değildi. Bu dönemlerde Osmanlı devlet sistemi Batı için ilgi kaynağı teşkil ediyordu. Bu dönemde Avrupa feodal yapıdan ticari kapitalizme geçmekteydi[5].

2 Prof. Dr. Memduh Yaşa, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi say. 596 İstanbul 1980 Akbank yayınları.

3 Guillaymin Les Finances de la Turquie, Passim Paris 1902.

4 Rausse au Editeur, A du Valey Essai sur l'hustoire Financiere de la Turquie Passim, Paris 1903.

5 Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, Gerileme dönemi başlarında Osmanlı Mali Teşkilatı, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt: sayı 1 say.255 1984 İstanbul.

Avusturyalı tarihçi Vocelka'ya göre, Osmanlı Devleti bir bütün teşkil eden yapısı, güçlü yönetimi, tebaa arasında görülen eşitlik ve iktisadi müesseselerinin mükemmelliği ile ideal bir devletin müşahhas bir örneğini veriyordu. Yine Vocelka, osmanlı teşkilât ve müesseselerinin batılı çağdaş benzerlerinden iki yüz yıl daha ileride olduğunu savunur[6].

Osmanlı iktisadi müesseselerinin güçlülüğü gerileme dönemlerinde bile kendini hissettirmiştir. Bu dönemlerde bir çok yabancı ticari gemi, bazı ayrıcalıklardan da faydalanabilmek için, osmanlı tabiyetine girerek onun bayrağını taşımaya tercih etmekteydiler.

Dünyaya hakim sistem olma yoluna giren avrupa Kapitalizmi karşısında, klasik dönemini yaşayan osmanlı düzeni, geleneksel gücünü teşkilât ve iktisadî müesseselerine yansıtmasına rağmen, o da dünyada gelişen siyasi ve ekonomik olayların dışında kalamayacaktır.

XIX. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma ve çöküş sürecinde yeni boyutların ortaya çıktığı ve de olaylarda gittikçe artan bir hızın görüldüğü dönemdir. Bu dönemde osmanlı sistemini ayakta tutan statik dengelerin alt üst olmasıyla birlikte merkezi otorite de büyük zaafa uğramıştı. Halbuki Osmanlı Hükümeti ülkenin iktisadi hayatı üzerinde çok etkin bir role sahipti. Bir yandan küçük zanaatkârların çalışma kurallarını tesbit ederken, diğer yandan da üretici ve tüketicilerin korunmasına önem göstermek ve tedbirler almak zorundaydı. Ama sistemde, zaman zaman yapılan değişikliklerden dolayı bu sistem çok karmaşık bir hale gelmişti. Bu sebeple her kural uygulayıcılara göre ayrı özellikler arzetmekteydi.

Osmanlı Devletinin, XIX. Yüzyıl itibariyle, önemli gelir kaynaklarının şöyle sıralanması mümkündür.

a) Müslüman tebaanın üretiminin 1/10'u oranında alınan hayvan vergisi. (ağnam)
b) Gümrük, maden ve orman rüsumatı.
c) Otonom bölgelerin gönderdikleri vergi ve hediyeler.
d) Topraktan alınan aşâr vergisi.

Bu vergilerden ağnam ve aşâr vergileri de dahil olmak üzere büyük çoğunluğu "mültezimler" tarafından toplanmaktaydı. Toplanan verginin büyük bir bölümü toplama maliyeti adı altında bu zümrenin cebine gitti-

[6] Karl Vocelka "Avusturya-Osmanlı çekişmelerinin etkileri" Tarih dergisi say. 31 ayrı bas. say. 22-23 1978 İstanbul.

ği için, devlet hazinesine fazla bir şey kalmadığı gibi, mültezimler vergiyi istedikleri gibi topladıklarından, vergide eşitlik prensibinden bahsetmekte memkün değildi[7].

O zaman ki şartalar altında Devlet en büyük gelir artışını, gümrük vergilerine yapılacak zamlarla sağlayabilirdi. Ancak osmanlı ekonomisi kapitilasyonlar sebebiyle bir açık pazar ekonomisi durumuna sokulmuştu. Gerek koruyucu, gerek gelir artırmak amaçlı bir gümrük politikası izlemek, sanayileşmiş batılı ülkelerin izni olmadan imkânsızdı. Bazı, İstanbul, İzmir gibi limanların şehirlerinde yerleşmiş olan yabancı şirketlerden ve yerli azınlığa mensup tacirlerden vasıtasız vergi alınması da Devlete gelir sağlayabilirdi. Ancak böyle bir vergi teşebbüsü de kapitilasyonlar duvarına çarpmaktaydı. Nitekim 1863'den itibaren toplanmaya başlayan temettü vergisi ödeme gücü olan liman ve açık pazar işletmelerine uygulanamadı[8].

TABLO 1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DEVLET GELİRLERİNİN DAĞILIMI

GELİR KAYNAKLARA	%	
VASITASIZ VERGİLER		53.0
Arazi Vergisi	10.0	
Mükellefiyet-î askeriye (Bedel nakdisi)	3.5	
Temettü (patente)	1.5	
Ağnam (Hayvan vergisi)	8.0	
Ağnam (Mahsülden alınan vergi)	25.0	
Sair	5.0	
VASITALI VERGİLER		34.2
Harçlar ve Resimler	4.7	
Gümrük	15.0	
Tekeller	11.0	
Diğerleri	3.5	

[7] D.İ.E. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik gelişmenin 50. Yılı pasim.

[8] Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu A.g.e. s. 3.

ÇEŞİTLİ GELİRLER		12.8
Devlet İşletmeleri	1.6	
Devlet Mülkleri	2.6	
Haraç	3.0	
Çeşitli	5.6	
Toplam		100.0

KAYNAK : 1911 Mali Yılı Bütçesi, Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu A.g.e den naklen.

Devlet gelirlerinin denetimi ve yönetimi ise Osmanlı Devletinin kendine has, Merkez Maliye Teşkilâtı ile sağlanmaktaydı. Bu Teşkilât imparatorluğun en uzak vilayetlerine kadar uzanmaktaydı. Ama daha sonraları Osmanlı Maliyesi giderek merkezileşmiştir. Bunu çeşitli dönemlerde yapılan bütçelerden de anlamak mümkündür. Meselâ XVI. yüzyıl bütçelerinde eyaletlere göre bir tasnif göze çarpar.

1669'da yazdığı eserine aldığı bilgileri, büyük ölçüde Aynı Ali efendinin 1608-1609 yıllarında kaleme aldığı Kavânin-î Al-î Osman isimli eserine dayandıran Hezarfen Hüseyin Çelebi Osmanlı Devlet bünyesi içerisinde 32 eyâlet sayar[9]. 1676 yılında kaleme alındığını bildiğimiz Abdurrahman Paşa Kanunnâmesine göre Osmanlı Devletinin 38 eyâleti vardır[10].

Hazarfen Hüseyin Çelebi'ye göre, has ile idare edilen, dolayısıyla tımar sistemine dahil 24 eyâlet vardı. Bu eyâletler sancaklara, sancaklar kazalara, onlar da dirliklere (zeâmet ve Tımar) bölünmüştü.

Aslında kendilerine has, zeâmet ve tımar verilen askeri personelin temel görevi seferlere katılmaktı.

Tımarın yöneticisi olan sipahi ile, onun tımar topraklarında çalışan reâyanın ilişkileri merkezi otorite tarafından kanunla düzenlenmişti. Buna göre reâya ezenin toprağı elinden alınırdı. Vergi ise belirli zamanlarda alınacaktır. Bu zamanlardan önce, vergi ödemesi için, reâya zorlanamaz; aynı zamanda reâyadan fazla vergi alınamaz; reâyanın "gasba" karşı korunmuş olan taşınabilir ve taşınamaz malları üzerinde iktanın hiç bir hakkı yoktur[11].

[9] Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu a.g.e s. 270.

[10] Abdurrahman Paşa Kanunnamesi, Passim.

[11] Necdet Ekinci, Atatürk Türkiye'sinin Ekonomik yapısı ve TArihi Gelişimi, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlk. ve İnk. Tarihi Arş. ve Uyg. Merkezi Dergisi Cilt I Sayı 1. Say. 128 Kasım 1989 Antalya.

Gerçekte Osmanlı sosyal düşüncesinde batılı anlamda bir sınıflaşma sözkonusu değildi bir çok batılı yazar, bu arada XVII. yüzyılın sonlarında uzun süre İstanbul'da kalmış olan Boğdan Voyvodalarından Dimitri Kandemir, eserinde hıristiyanlığın etkilerinin açıkca görülmesine rağmen, sistemden kaynaklanan bu gerçeği "soyluluğun" babadan oğula geçmediğini, aksine erdem ve iyi hareketler sayesinde kazanıldığını" açıkca belirtmektedir[12].

Tımar kesiminde toprakların mülkiyeti devlete, Yararlanma hakkı reâyı aitti. Reânın idaresi, işletmeye nezaret, vergilerin toplanması görevi sipahiye verilmişti. Bu yetkilerin denetlenmesi de kadılara aitti. Reâya mensup her ailenin işlettiği toprak parçası ise ödeyeceği verginin matrahını teşkil ediyordu. Toprağın büyüklüğüne, verimine göre vergi miktarı hesaplanıyordu. Bu vergileri merkeze karşı askeri ve mali yükümlülüğü olan dirlik sahipleri devlet adına toplarlardı.

Osmanlı Türk toplumundaki vergi sistemi ve mülkiyet ilişkileri Osmanlı toprak sistemi ile sıkı sıkıya bağlanmış girift bir şekilde birbiri içine girmişti. Osmanlı Toprak sistemini anlamadan, Osmanlı Vergi sistemini anlayabilmek mümkün değildir.

Kısacası, Osmanlı Devletinde toprakların mülkiyeti devlete aittir. Sipahi varlığı bu mirî toprak düzeninde bir çelişki yaratmamaktadır. Buna karşılık; vakıflar, asker ve ulemanın malvarlığı, hem ayrıcalık gösteren bir mülkiyet rejimidir, hemde sürekli olarak devletin sıkı denetimi altındadır. Enderûndan veya ûlemadan ülkenin en zengini kabul edilen bir adam, ertesi gün herhangi bir başarısızlığından dolayı, mallarına devlet tarafından el konulduğu için, imparatorluğun en fakirlerinden biri haline gelebilmektedir. Osmanlı üretim tarzının en önemli özelliklerinden biri olan bu durum, asırlar boyunca Osmanlı toplumunda sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemiş, ayrıca elit bir sermaye sınıfının doğmasını önleyici faktör olmuştur[13].

Sosyal adaleti sağlar gibi görünen bu durum, Osmanlı Toplumunu Batı'da görülen sanayi devrimi dışında bıraktığı gibi, devleti sağlam gelir kaynaklarından mahrum etmek suretiyle, geleneksel mali sistemin modernleşmesine de engel olan en önemli ögelerden birini oluşturmuştur.

[12] Dimitri Kandemir, Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve çöküş Tarihi Çvr Ö. Çobanoğlu Passim Anakara 1978.

[13] Necdet Ekinci A.g.e. say. 128.

II. OSMANLI MALİ SİSTEMİNİN BOZULMASI

Yükselme devrinde Osmanlı Mali Sisteminin en önemli payandalarından birini oluşturan Tımar Sistemi XVII. yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomisindeki yapısal değişikliklere ayak uyduramaz hale gelmişti. Bunun en önemli sebeplerinden bir kaçı; dünyada parasal ilişkilerin yaygınlaşması, fiyat devrimi, harp teknolojisinin gelişerek profesyonel ordulara gereksinim duyulması ve sanayi kapitalizmin doğuşudur. Halbuki tımar sistemi devletin mali sistemi içerisinde yerel bir sistemdi. Bu sebeple yörelere göre değişen, bir birinden farklı özelliklerden dolayı, uygulama zorluklarına sıkça rastlanmaktaydı. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebeplerle, yöresel özellikler taşıyan tımar sisteminin önemini kaybetmesinde devletin artan merkezi harcamalarını finanse etmek yanında, imparatorlukta merkezi profosyonel bir orduya ihtiyaç duyulması, önemli rol oynayan faktörler olmuştur.

Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte, bu ortamı fırsat bilen bazı tımar sahipleri de topraklarını malikâneye dönüştürmeye başladılar. Kendisini devlete bağlı hisseden bazı erler ve tımarını çeşitli sebeplerden dolayı kaybetmiş bulunan sipahiler ise, bu yöreleri terkederek, devlete sığındılar. Bu durum ise kapıkullarının sayısını oldukça fazlalaştırdı.

Tımar sisteminin merkezçi hazineye bağlanması yolundaki gelişmeler, kapıkulu dengesini tersine çevirmişti. XVII. yüzyıl başlarında tımarlı ordusu miktarı 100.bin civarında iken, XVIII. yüzyıl başlarında kapıkullarının sayısı 100.bine varmıştı [14].

Yani iktidara ortak olma geleneği, XVII. yüzyıldan sonra kapıkullarına aittir. Köprülüler sülâlesinin kurup, sürdürdüğü kapıkulu diktatoryası yüzyıla yakın bir süre devleti elinde tutmuş, yönetmiştir. Köprülülüerden sonra ûlemanın iktidara ortak olması geçici olmuş ve çok kısa dönemlerde gerçekleşmiştir [15]. Kapıkullarının ve kölelerinin iktidara ortak olmas ıve sayılarının yükselmesi ve tımar sisteminin kilitlenerek çalışamaması, devleti önemli gelir kaynaklarından yoksun bırakıyordu. Buna paralel olarak merkezi harcamalar da hızla artmaktaydı. Bu durum zaten yapısı sebebiyle, toplumuna yabancılaşmış olan devlet örgütünün daha da yozlaşmasına sebep olacaktır.

[14] A. Tabakoğlu "1680-1750 Osmanlı Mali Tarihi" Doktora Tezi s. 128 1981 İstanbul.
[15] D.İ.E. A.g.e. s. 11, 1973 Ankara.

Merkezileşmiş bir vergi sisteminin kurulması ihtiyacı, imparatorluğun çöküş yıllarında, özellikle XIX. yüzyılda kuvvetle hissedilmeye başladı. Mansıplar ve devlet hizmetlerinin, bölgeden arazi aşârının tahsisi yoluyla karşılanması usulü, Tânzimat Fermanıyla birlikte, kaldırılmaya başlandı. Gerçekten tanzimat devlet maliyesinde toprak üzerinde zilliyetlik imtiyazı veren "aynî bölgeci" sistemden "merkeziyetçi ve naktî" ödeme sistemine geçme yolunda reformlara girişmişti. Ancak bunun yapılması, merkezi otoritenin gittikçe artan vergi gelirlerine dayanmasını gerektiriyordu[16]. Sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı bunları gerçekleştirmek hiç bir zaman mümkün olmadı.

Bu durum karşısında; devlet merkezi teşkilâtının artan gelir ihtiyaçlarını ister istemez dış borçlanma yoluyla karşılamak zorunda kalması, çöküşü hızlandıran en büyük etkenlerden biri olacaktır.

DIŞ BORÇLAR VE DUYÛN-U UMUMİYE SORUNU

Tanzimat ve onu takip eden yıllardaki diğer reform hareketleri, Batı emperyalizminin ileri karakollarını Türkiye'ye getirmişti. Kapitilasyonlar ve diğer ticari imtiyazlar, Osmanlı imparatorluğun ekonomik açıdan teslim almak atılan ilk adımlardı. Bu adımların daha etkili, dış müdahaleye olan direnci kıracak, tedbirlerle geliştirilmesi gerekiyordu. Borçlandırma hiç bir zaman eskimeyen bir müdahale aracı olmuştur. Bu noktada Tevfik Çavdar, Osmanlı padişahlarının ve bunlara bağlı yöneticilerin aşırı lükse ve sefahate düşkün kişiler olması sebebiyle dış borçlanmaya gidildiği yolundaki yargılara pek katılmaz. Ona göre, böylesine bir borçlandırma olayını tek kişinin, ya da bir grubun davranışına bağlamak, sorunu gerçekci çözümlere götürmez. Kişilerin birey olarak bu işte ki etkisi sınırlıdır[17].

Osmanlı toplumunun adil bir vergi vergi sistemine bağlanmaması yanında, batılaşmanın da etkisiyle lüks tüketime yönelinmesi, kapıkullarının ve vergilendirme dışında kalmış olan, müslim ve gayri müslim azınlığı tüketim harcamaları, Osmanlı toplumunun üretim kapasitesini aşmakta ve dış ödemeler dengesinde büyük bir açığa sebep olmakta idi.

Yine, Tevfik Çavdar: "Batıdan borç alma kolay olmamıştır. Bu zorluk borç veren kaynaktan daha ziyade, alan grubun isteksizliğinden ileri gelmiştir[18] der. Gerçekten imparatorluk ekonomik dar boğazlardan bir türlü

[16] Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu A.g.e. Passim.
[17] D.İ.E. A.g.e. Passim.
[18] (idem).

kurtulamamasını rağmen sultan ve yöneticiler batı ülkelerinden borç almaya yanaşmıyorlardı. Yani Türk Devlet adamları ilk fırsatta batıya el açmadılar, batı onlara bir anlamda zorla borç verdi.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu ekonomik bunalım doruk noktasına 1846 yılında ulaştı. Batıya açık devlet rîcalinin (Ali paşa v.b) borç alma arzusunu rağmen Sultan Abdülmecit böyle bir çözüme yanaşmamaktaydı[19].

Bir çok tarihçiye göre Osmanlı Hükümetinin borç alma Konusundaki direncinin kırılmasında "Kırım Savaşının" etkisi büyüktür ve 1854 yılında "Devlet-î Alîye" ilk defa batıdan borç alacaktır.

TABLO II. 1854-1877 TARİHLERİ ARASINDA İMPARATORLUĞUN BORÇ KAYNAKLARI

B. Tarihi	B. Veren Kaynak	B. Miktarı		Faiz	İ. Fiatı
1854	Palmer ve ort. Gold Schimid ve ort.	5.000.000	İng Lr.	% 6	% 80
1855	Fransa ve İngiltere	5.000.000	" "	% 4	—
1858	Deu.Palmer ve ort.	5.000.000	" "	% 6	% 76
1860	Mires	400.000.000	Fr.	% 6	% 53 3/4
1862	Osmanlı Bankası	200.000.000	Fr.	% 6	% 68
1863	Osmanlı Bankası	200.000.000	Fr.	% 6	% 68
1865	Osmanlı Bankası	150.000.000	Fr.	% 6	% 66
1865	Général Crédit and France	40.000.000	İng. Lr.	% 5	% 50
1869	Comptair D'escompte	555.550.500	Fr.	% 6	% 54
1870	Baron Hirsck	792.000.000	Fr.	% 3	% 32 1/8
1871	Credit General Ottoman	5.700.000	Ol.	% 6	% 73
1872	Credit General Ottoman	278.155.000	Fr.	% 9	% 98 1/2
1873	Credit General ve Credit Mobilier	694.444.500	Fr.	% 6	% 54
1874	Osmanlı Bankası	1.000.000.000	Fr.	% 5	% 43
1874	Osmanlı Bankası	5.000.000	Fr.	% 5	% 52

1877 yılında Osmanlı Hükümeti borçlarını ödeyemiyecek hale gelmiştir. Borç toplamı 190.997.890 İngiliz lirasına erişmişti. Bunun faiz ödeme-

[19] (idem)

leri ise yaklaşık 61.803.905 İngiliz lirasıdır. Kısacası faizi ile birlikte Osmanlı Hükümetinin dış borç yekûnu, 252.801.885 İngiliz lirasını buluyordu [20].

Bu borçlar karşılığı, Mısır vergisi, Bursa, Edirne ipek aşarları, Midilli, Balıkesir ve İzmir zeytinyağı aşârları, Halep, Adana, Suriye, Yanya, Trabzon, Bursa, Merteşe varidatları, Edirne, Tuna ve Selânik vilâyetleri gelirleri, Anadolu Ağnam vergisi, İstanbul tütün rejisi gelirleri teminat olarak gösterilmiştir. Ancak 190 milyon İngiliz liralık söz konusu borcun, ihraç fiyatlarının düşüklüğünden dolayı, sadece % 53'lük kısmı Osmanlı Hükümetinin eline geçebilmiştir. Borçların hemen hemen % 90'ı özel kişilerden ve bankalardan alınmıştı.

Osmanlı dış borçlarının ve faizlerinin düzenli bir biçimde geri ödenemeyişi karşısında, alacaklı finans kuruluşları telâşa düştüler. Mensubu bulundukları batılı devletler kanalıyla Osmanlı Hükümeti 1881 yılında "Muharrem Kararnâmesi"ni imzaladı.

Duyûn-u Umumiye idaresi de "Devlet borçlarının tahkimi" (Consolidation) ile ödenişlerinin muntazam bir plâna bağlanmasını öngören bu kararnâme ile doğmuştur. Borçlara karşılık belirli devlet gelirlerini bizzat toplamak yetkisine sahip olan bu idare, ikinci bir maliye bakanlığı niteliğindeydi. Duyûn-u Umumiye idaresine bırakılan gelirler arasında; temettü vergisi, Anadolu ipek aşârı, Anadolu Ağnamı, tuz tekeli, damga resmi, alkollü içkiler vergisi gibi vergiler hasılatı yer almakta ve bu suretle Duyûn-u Umumiye Teşkilâtı, devlet gelirlerinin üçte birini toplamaktaydı [21].

Muharrem kararnâmesine göre Osmanlı borçlarının kaynak ülkeler itibariyle dağılımı şu görünümdeydi [22].

Fransa	% 40
İngiltere	% 29
Türkiye (iç borç)	% 7.93
Hollanda	% 7.60
Almanya	% 4.70
İtalya	% 2.60
Avusturya Mac.	% 0.97

[20] (idel)

[21] Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Maliye Bakanlığı 50. yıl yayını 5.126.127.

[22] D.İ.E. A.g.e Sayfa 18.

Hazinenin Duyûn-u Umumiye sebebiyle temel gelir kaynaklarının kaybetmesi karşısında, Osmanlı devleti borçlanma yoluyla para bulma politikasını devam ettirmek zorunda kaldı. Fakat her yeni borçlanma, yeni siyasi ve ekonomik tâvizler demekti.

Osmanlı devlet adamları bu tehlikeli gidişin farkındaydılar. 1886-1908 yılları arasında 37 milyon lirası (800 milyon fransız frangı) tutarında bir borçlanma daha yapıldı. Ancak daha öncekiler gibi harcama yapılmaktan kaçınıldı. II. Abdülhamit yönetimi bu borçları, bütçe açıkları ve dalgalı borçların kapatılması, zorunlu askeri harcamalar ve demiryolu yapımı için kullandı.

Dış politikasında Almanya ile yakın ilişkiler kuran II. Abdülhamit, Bağdat Demiryolu yapımını 1903 yılında yayınladığı bir ferman ile Alman şirketlerine verdi. Buna göre; şirket demiryolu hattının 20 km. etrafında bulunan saha içindeki madenleri çıkartıp işletme yetkisini elde ediyorsa da bu onlara hiç bir zaman tekel kurma hakkını vermiyordu. Eğer XIX. yüzyıl sonlarında Orta Doğu'da petrolün varlığının bilindiği düşünülürse, bu işte küçümsenmeyecek bir ayrıcalıktı. Demiryolu yapımında uygulanan "Kilometre Güvencesi" sistemide hazineye ayrı borç yüklerini getirmekte gecikmedi [23].

TABLO III. 1886-1914 TARİHLERİ ARASINDA İMPARATORLUĞUN BORÇ KAYNAKLAR

B. Tarihi	B. Veren Kaynak	B. Miktarı		Faiz	İhraç F.
1886	Osmanlı Bankası	6.500.000	OL.	% 5	—
1888	Doyçe Bank	30.000.000	DM.	% 5	% 70
1890	Osmanlı Bankası	8.609.996	OL	% 4	% 75
1890	Osmanlı Bankası	4.999.500	OL.	% 4	% 76
1891	Rothschild B.	6.316.920	OL.	% 4	—
1896	Osmanlı Bankası	3.272.720	OL.	% 5	—
1902	Osmanlı Bankası	8.600.000	OL.	% 4	—
1903	Doyçe Bank	48.960.000	DM	% 4	% 81
1903	Doyçe Bank	2.376.000	DM.	% 4	—
1904	Osmanlı Bankası	2.750.000	OL.	% 4	% 80

[23] Doç. Dr. Ünsal Yavuz, Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete s. 14-15. T.T.K. Ankara 1990.

1905	Osmanlı Bankası	5.306.664	OL.	% 4	% 80
1905	Doyçe Bank	2.640.000	OL.	% 4	% 81
1908	Osmanlı Bankası	4.711.124	OL.	% 4	% 85
1909	Osmanlı Bankası	7.000.000	OL.	% 4	% 86
1910	İzmir-Bandırma D.şrk.	1.712.304	OL.	% 4	—
1911	Hüdeyda Sana D.şrk.	1.000.000	OL.	% 4	% 84
1911	Doyçe Bank	7.040.000	OL.	% 4	% 84
1913	Anadolu D.Şrk.	818.970	OL.	% 5	
1913	Armstrong Whitwast and Company	1.487.000	OL.	% 5.5	—
1914	Osmanlı Bankası	5.00.000.000	Fr.	% 5	% 88

KAYNAK D.İ.E, A.g.s.18

1914 yılındaki Osmanlı dış borçları, Düyun-u Umumiye yönetiminin Paris Maliye Konferansında vermiş olduğu tebliğe göre, yukarıdaki toplumuzda görüleceği üzere toplam, 153.7 milyon lirasıydı.

Osmanlı dış borçlarının 1900 ve 1914 tarihleri arasında devletler arası oransal dağılımı ise şöyledir:

Devletin Adı	1900 %	1914 %
Fransa	45	49
İngiltere	11	49
Almanya	12	20
Belçika	18	11
Hollanda	4	3
İtalya	1	1
Avus-Macaristan	2	1
Türkiye (iç borç)	7	8
Toplam	100	100

KAYNAK: D.İ.E., A.g.e, s.19

1. Cihan savaşının çıkmasından sonra, Sait Halim Paşa Hükümetinin çoğunluğunun savaşa karşı olmasına ve tarafsız politika izlenmesi yolunda ağır basmasına rağmen, 2 Ağustos 1914'te bir Osmanlı-Alman antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti eğer, Avrupadaki çatışma Almanya-Rusya savaşına dönüşürse tarafsızlık politikasından ayrılacaktır. Fakat, Almanya bir dış borçlanma teklif ederek Osmanlı Devletini yanına çekmeye çalışmaktaydı. Buna göre; 1915 yılında başlıyarak, her yıl % 6 faizli 5000.000 altın lira avans verecekti. 1915 yılına ait ödenemenin 250.000 altın lirası, antlaşmanın imzalanmasından 10 gün sonra, 750.000 altın lirası savaşın başladığı 10 gün içinde ve savaş sürdüğü sürece her ay 400.000 altın lira olarak ödenecekti. Bu antlaşmadan Başbakan Sait Halim, Savaş Bakanı Enver, ve İçişleri Bakanı Tâlat dışındaki hiç kimsenin haberi yoktu [24].

Bu şartlar altında, satın alındığı bütün dünyaya ilân edilen Göben ve Breslau adlı alman zırhlıları yalnız Enver Paşanın bilgisi dahilinde karadenize açılmış, Rus limanlarını topa tutarak, bir oldu bittiği taktiği ile Osmanlı Devleti savaşa sokulmuştur.

Osmanlı Devleti bu büyük savaşta Çanakkale'de ve bazı cephelerde başarılar elde ettiyse de, savaş süresince sağlam gelir kaynaklarına ve buna bağlı olarak, düzenli işleyen ekonomik bir sisteme sahip değildi. En zaruri savaş giderleri bile Almanya'dan alınmakta olan borç para ile karşılamaktaydı. Sonunda Devlet o hale geldi ki; bir çok önemli cepheye gerekli olan malzemeleri gönderemediği gibi, bu cephelerde çarpışan erlerin, iaşelerini, subayların maaşlarını bile veremedi.

1. Dünya Savaşı'nda Devletin içinde bulunduğu durumu bütün ayrıntılarıyla içeren çok önemli bir rapor hazırlayan Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 de bunu Başkomutanlığa verdi. Rapordu vurgulanan önemli noktalar şunlardı:

— Mülkü İdare güvenilmiyecek durumdadır.

— Ticari ve İktisadi hayat felce uğramıştır.

— Ordu madden ve manen çökmüştür.

— Bu durumda en tehlikeli çarpışmaların beklendiği cephede ordunun kaderinin yabancılara verilmesi yanlıştır.

Başkomutanlık bu raporu nazar-ı dikkate almadı. Ama acı haberler çok çabuk gelmeye başladı [25]. Savaşın sonunun ne olacağı belirmeye başla-

[24] Doç. Dr. Ünsal Yavuz A.g.e. say. 33

[25] Doç. Dr. Ünsal Yavuz A.g.e. say. 36.

yınca, itilâf devletleri de kendi aralarında gizli paylaşma antlaşmaları imzalamaya başladılar. Ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın 7. maddesine dayanarak, Anadolunun stratejik ve verimli bölgelerini işgal eden itilâf devletleri, Ankara'dan yükselen Türk'ün sesini boğabilmek için, Yunan ordusunu bu milliyetçi hükümetin üstüne saldılar. Bazılarına göre bu ümitsiz bir durumdur. Pek haksızda sayılmazlar. Bir tarafta dünyanın büyük, en güçlü orduları, diğer tarafta bir avuç milliyetçi, ve insan gücü bakımından olsun, mali kaynaklar bakımından olsun bitap düşmüş Anadolu. Ne yapabilirlerdi ki? Ama tarih, insanın mantığını şaşırtan, en ince hesapları ve plânları altüst eden olaylara nadir de olsa şahit olabiliyordu. Artık bazılarının dediği gibi Türk'ün ateşle imtihanı başlamıştı. Bu imtihanda başarılı olabilmek için tek çare Anadoluyu insan ve mali kaynakları bakımından yeniden organize edebilmekti.

III. KURULUŞ SAVAŞI VE MALİ KAYNAKLAR

Mustafa Kemal Başkomutan seçildiği zaman, eldeki mali kaynakların, uzun sürecek bir bağımsızlık savaşı için, yeterli olmadığını biliyordu. Bu nedenle, teşkil edilen bakanlıklardan, Savunma Bakanlığı hariç diğerlerinin harcamalarının sınırlı tutulmasını istemişti. Gerçi B.M.M'nin açılmasıyla birlikte, devlet gelir ve giderlerini düzenleyici, bazı yasalar çıkarılmaya başlanmıştı ama, asıl olan şey, yeni devletin gelirlerini sağlam kaynaklara bağlamaktı.

Günümüzün en gelişmiş ülkelerinin bile, uzun süreli savaşlarda, gerek teknik-techizat ve cephane yönünden, gerekse halkın ve ordunun ihtiyacını karşılayacak olan temel gıda maddeleri yönünden, sadece bir aylık stoklara sahip oldukları, bir aydan daha uzun süren savaşlarda, ülkenin bu ihtiyaçlarını ya kendi üretim araçları ile, veya dış yardımlarla sağlayıp savaşı sürdürebilecekleri kabul edildiği düşünülürse, Ankara Hükümetinin, o zamanın şartlarında içinde bulunduğu güç durum daha iyi anlaşılacaktır.

Bu aşamada Mustafa Kemalin, Kurtuluş Savaşını sürdürebilmesi için; ya kendisini destekleyen bir kısım halkın bağışlarına ve dış ülkelerin yardımlarına dayanması gerekecek veya kendi öz mali kaynaklarını yaratarak, büyük ölçüde kendisi için zaruri olan gereksinimleri bu kaynaklar vasıtasıyla sağlayacaktır...

O dönemde bu iki alternatifin çok iyi dahlil edilmesi gerekmekteydi. Türk Kurtuluş Hareketi, şayet sadece kendi taraftarlarının bağışlarına ve dış yardımlara dayandırılsaydı, bu çevrelerin zaman içinde daima fikirleri değişebileceği gibi, hareketin kendisine yardımcı olan iç ve dış güçlerin güdümüne girme tehlikeside her zaman mevcut olacaktı. O zaman bu hareket basit bir direnişten öteye gidemiyeceği gibi daima dağılma ve parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya bulunacaktı. Bunun sonucu olarak hiç bir zaman kesin bir sonuca ulaşamıyacağı gibi, kendisine kaynak ve finansman sağlayan iç ve dış güçlerin emellerine hizmet etmesi gerekeceğinden, onun başarısı bu çevreler tarafından da arzu edilmeyecekti*.

Mustafa Kemalin belki de en önemli başarı nedenlerinden kabul edilen özelliklerinden biri, kolay olanını değil, en zor olanına yönelebilme cesaretini gösterebilmesidir. Gerçi Kurtuluş Savaşı boyunca; Sovyetler Birliğinden, Hint Müslümanlarından dış yardımlar alınmıştır. Ama Mustafa Kemal hareketini büyük ölçüde, kendi hakim olduğu yerlerin sağlam kaynaklarına bağlamayı tercih edecektir. Sözü edilen dış yardımlar hiç bir zaman hareketin kaderini tayin eder ölçülere ulaşmamıştır, Sovyet yardımları silâh ve cephanenin yanında, 1921-1922 yılları arasında bazı kaynaklara göre 10 milyon altın ruble, diğer kaynaklara göre de 11 milyon altın ruble para yardımıdır. Sovyet para ve malzeme yardımının o dönemin Türk lirasına göre 11 ile 13 milyon lira dolayında olduğu hesaplanmaktadır.

Bugünün Pakistan Devletini kuran Hint müslümanlarının Ankara Hükümetinin yapmış olduğu yardımın temelinde, Türk sempatisi ve hilâfete bağlılık yatmaktadır.

* Günümüzde bunun en güzel örneğini Filistin Kurtuluş örgütünde görmekteyiz. Bu örgüt 60'lı yıllarda, İsrail tarafından işgal edilen Arap topraklarında bağımsız bir Filistin devleti kurmak için ortaya çıktı. Bu amacı için silahlı mücadeleyi tek yol olarak seçtiğini tüm dünyaya ilan etti. ama bu haklı mücadelesinde mali kaynakların seçiminde büyük bir yanılgıya düştü. Gelir kaynaklarının hemen hemen tamamını Filistin halkının bağışlarına ve zengin Arap Devletlerinin örgüte yapacakları para ve silah yardımlarına bağladı. Kendisine yardım eden Arap liderleri ve şeyhleri, bir zaman sonra bu örgütü kendi çıkarları doğrultusunda ve düşmanlarına karşı bir baskı ve caydırıcılık unsuru olarak kullanmaya başladılar. Uluslararası platformlarda ise Filistin halkının haklarını çoğu kez pazarlık konusu yapmak için gündemde tutmayı tercih ettiler. Bu Arap liderleri gerçekte ve hiç bir zaman Bağımsız Filistin Devletinin kurulmasını istemediler. Çünkü böyle bir şey, güçlü bir baskı unsurunu kaybetmeleri demek olacaktı. Örgütün liderlerinden bazılar bu gerçeği farkettilerse de, bu örgütü parçalanmaktan kurtaramadılar.

Yardımın miktarı yine çeşitli kaynaklara göre 70 bin ile 125 bin İngiliz lirası olarak değişmektedir. Bu da o günün Türk lirası olarak 500 bin ile 700.000 lira etmektedir.

S. Selek Anadolu ihtilali adlı eserinde, Mustafa Kemal'in gelen yardımlar konusunda oldukça titiz davrandığını, imkanlar elverdikçe iç kaynaklardan faydalanmayı tercih ettiğini söyler.

Ulusal Kurtuluş savaşı sırasında Yunanistanı destekleyen yer yer Türkiye ile savaşan İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerden Ankara'nın yardım alması beklenemezdi. Fakat bu devletler arasında kurtuluş savaşı boyunca Ankara Hükümeti ile ilk olumlu ilişkiye giren ülke Fransa olmuştur.

Bilindiği üzere, Fransa diğer itilâf devletleriyle birlikte Anadoluya asker çıkartarak Güney illerimizden bazılarını işgal etmişti. Ama bir süre sonra, Pierre Loti ve Claude Farrere gibi Türk dostu Fransız aydınlarının, Fransız basınının da yanlarına alarak, bu tür bir işgalin Fransız milli çıkarlarını aykırı olduğunu savunmaları, Fransız kamuoyunda Mustafa Kemal ve onun kurtuluş savaşına karşı bir sempati doğmasına neden oldu. Bunun sonucunda 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da Türk-Fransız antlaşması imzalandı.

Fransızlar, Adanayı terk ederken ellerindeki malzemelerin bir bölümünü bağış, diğer bölümünü de satış şeklinde Ankara Hükümetine bırakmışlardır.

FRANSIZ BAĞIŞLARI VE SATIN ALMALARI

Tüfek Adet	Cinsi	Fişek Sandık
4,484	Türk	574
3.865	Alman	—
10	Manliher	—
—	Büyük çaplı mavzer	247
—	Gra	101
—	Schneider	577
—	Muhtelif	6
1.730	Büyük çaplı martin	—
10.089	Toplam	1.505

Cinsi	Adet
Brege tayyaresi	10
Hangar(*)	10
Yedek motor(*)	4
Telsiz İstasyonu(*)	3

(*) işaretli olan satın alma, diğerleri bağıştır.
Kaynak : Kâzım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, C:1, s.221.

Mustafa Kemal'in sağlamış olduğu diğer bir yardımı da Sovyetlerin Silâh ve Malzeme yardımı oluşturmuştur.

SOVYET SİLÂH, CEPHANE VE MALZEME YARDIMI (1920-1922)

Tarih(*)	Cinsi	Kaynağı	Sayısı
21.9-15.10.20	Tüfek	İngiliz	2.815
15.19-4.11.20	"	"	625
16.12.20	"	"	345
Ocak 1921	"	"	198
7-25.6.21	"	"	4.013
25.7-5.10.21	"	"	3.562
26.10.21-14.6.22	"	"	472
			12.030
16.12.20	"	Avusturya	93
20.6-24.7.21	"	"	9.049
26.10-21-14.6.22	"	"	2.710
			11.852
22-30.5.21	"	Rus	11.920
7.6.21	"	Alman	920
25.7.21	"	"	471
26.10.21-14.6.22	"	"	4.022
			5.395

Tarih(*)	Cinsi	Kaynağı	Sayısı
26.10.21-14.6.22	"	Fransız	529
26.10.21-14.6.22	"	Japon	279
26.10.21-14.6.22	"	Osmanlı	1.703
26.10.21-14.6.22	"	Belçika	293
25.7.21-5.10.21	"	Çeşitli	892
5.1.22	"	Çeşitli	288
			3.984
		Toplam:	**45.181**

Tarih(*)	Cinsi	Kaynağı	Sayısı	
22-30.5.21	Süngü	Rus	9.520	
21.9-15.10.20	Piyade cephanesi	İngiliz	1.885	sandık
16.10.-4.11.20	" "	"	1.576	"
16.12.20	" "	"	410	"
Ocak 21	" "	"	43	"
25.7-5.10.21	" "	"	5.803	"
			9.717	"
22-26.5.21	" "	Rus	9.062	"
19.8-4.10.21	" "	"	4.497	"
19.10.21-12.5.22	" "	"	283	"
			13.842	"
16.10-4.11.20	" "	Alman	59	"
4.4.21	" "	"	1.392	"
2.4.21	" "	Alman		
	" "	Avusturya	2.500	
19.8-4.10.21	" "	Alman	371	"
26.5-16.7.21	" "	"	842	"
19.8-4.10.21	" "	Avusturya	1.691	"
5.1.22	" "	"	479	"
2.4.22	" "	"	325	"
19.10.21-12.5.22	" "	"	2.951	"
22.5-6.7.21	" "	"		
		Fransız	6.564	"

19.8-4.10.21	" "	Fransız		
		Belçika	410	"
2.4.22	" "	Belçika	20	"
19.10.21-12.5.22	" "	Osmanlı	2.185	"
19.10.21-12.5.22	Mavzer Cephanesi	"	8.383	"
19.10.21-12.5.22	Manevra mermisi	"	717	"
1.12.21	Mermi kovanı	Rus	48	"
1.12.21	Mermi kapsülü	"	8	"
1.12.21	Mermi çekirdeki	"	104	"
		Toplam	**52.599**	

Tarih(*)	Cinsi	Kaynağı	Sayısı
4.11.20	M. Tüfek hafif	Lewis	20
19-20.8.21	" " "	"	28
7-24.6.21	" " "	"	93
19-20.8.21	" " "	Şuşe	60
19-20.8.21	" " "	Avusturya	1
23.10.21	" " "	"	9
11.5-7.6.21	" " Ağır	"	99
		Toplam	310
26.5.21	Ağır Mk. Tüfek Cep.		1.123
Ocak 1921	120 mm.lik top	Fransız	2
8.2.21	Sahra topu	İngiliz	2
3-17.8.21	Sahra topu	"	36
4.4.21	" " mm.lik	"	4
28-30.6.21	Top		18
5.1-25.4.22	"	"	32
3-17.8.21	Sahil topu	Rus	2
		Toplam	96
Ocak 1921	120 mm.lik top mermisi		902
Ocak 1921	" " "	Fransız	99
8.2.21	Sahra topu	İngiliz	1.296
5.4.21	Top mermisi	Rus	2.544

2.6-17.7.21	75 mm.lik top mermisi		20.481
16-19.7.21	" " "	Rus	18.020
26.6-22.7.21	88 " "	İngiliz	9.794
2.8-10.9.21	" " "	İngiliz	36.146
30.5-11.7.21	105 mm.lik obüs "	"	9.175
2.8-10.9.21	120 mm.lik top "	Fransız	1.946
2.8-10.9.21	Sahra ve dağ topu"	Rus	24.103
2.8-10.9.21	75 mm.lik top mermisi	Avusturya	248
5.1.22	Sahil topu mermisi	Rus	500
5.1.22	105 mm.lik obüs	"	1960
Ocak 1921	Çeşitli ilaç	" sandık	10

Tarih(*)	Cinsi	Kaynağı	Sayısı
Ocak 1921	Yatak çarşafı	Rus	3.692
Ocak 1921	Yastık kılıfı	"	3.761
Ocak 1921	Don	"	3.440
Ocak 1921	Gömlek	"	3.496

Kaynak : Türk İstiklâl Harbi, C: VII, İdari Faaliyetleri, (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923) Ankara, 1971'den aktaran Stefanos Yerasimos, A.g.e, s.631-634.

Mustafa Kemal ve arkadaşları hareketin ilk başlarında bir bocalama dönemi geçirmişlerdir. Bütün çabalara karşın, devlet gelir ve giderleri bir düzene sokulamamış, Kurtuluş savaşının yürütülmesi ve iç ayaklanmaların bastırılması için gerekli gelirler toplanamamıştı. Bu arada, Doğu ordusu hükümetten hiç bir yardım almadan savaşı sürdürmüş ve Ermenilere karşı büyük başarılar elde etmişti [26].

Devletin gelir kaynakları yeterli olmadığı için Batı cehesindeki orduya ayrılan 1.200.000.- lira 3 ay içinde ödenmesi gerekmesine karşın, 6 ay sonra bile ödenememiştir. Posta idaresi, havale edilmek üzere verilen paraları memur aylıkları ve diğer hizmetler için kullanıyor, sahiplerine gönderemiyordu. Örneğin 1921 yılı ocak ayında Erzurum posta idaresi halka bu türden 350.000.- lira borçlu durumdaydı. Bu arada düzenli ordu

[26] C. Duru-K. Turan-A. Öngeoğlu. Atatürk Dönemi Mali Politikası say. 265 Ankara 1982.

kurma çabaları artıkça, mali sorunlar artmaktaydı. Savaş giderlerinin giderek artması karşısında gelir gider dengesini sağlamak için hükümet şu yollara başvurmuştur [27].

— Osmanlı Devletinin vergi yasalarını değiştirmek, vergi oranlarını artırmak ve yeni vergiler koymak

— Sovyet Rusya'dan alınan yardımları ve çeşitli emanet paraları açıkları kapatmakta kullanmak

— Düyun-u Umumiye faizini ödemiyerek çeşitli gereksinimler için kullanmak.

Ankara hükümetinin almış olduğu mali tedbirlerin başında Düyun-Umumiye teşkilâtı ile anlaşma sağlayarak, bu teşkilâtı vergi toplama işlevinin yerine getirilmesinde kullanması gelmektedir. Bu uluslararası teşkilât kendi menfaatleri doğrultusunda, Kuvai milliyetin hakim olduğu Anadolu topraklarında toplamış olduğu vergileri kendi vergi toplama maliyetini düştükten sonra bir makbuz karşılığında, kuvai milliyenin kendi teşkilâtına zarar vermemesi koşulu ile Ankara Hükümetine teslim etmeyi, faizlerini savaştan sonra ana paralarıyla birlikte geri almayı kabul ediyordu. Bu uzlaşma iki önemli olguyu ortaya koymaktaydı. Birincisi Batılı finans çevrelerinin Ankarada'ki hükümetinin başarılı olacağını sezmiş olmaları ve ister istemez Ankara'nın isteklerine boyun eğmeleri, ikincisi ise Ankara'nın eski Osmanlı borçlarını kabul ettiğini, Düyun-u Umumiye ile ilişkiye girerek, yine bu çevrelere hissettirmesidir.

Mustafa Kemal'in ileri görüşlülüğü, keskin zekâsı, maceraperestlikten uzak, gerçekci politikaları; itilâf devletleri arasındaki bir anlaşmazlığı, ülkedeki ve dünyadaki yeni bir gelişmeyi, anında değerlendirmekte, milli menfaatler doğrultusunda rahatça kullanmasını bilmektedir. Bunlardan bir tanesi ve de en önemlisi İngilizlerin yapmış oldukları taktik hatasıdır. 1918 yılında Osmanlı Devletinin bütçesi çıkarılmış, 1919 yılındaysa Meclisi Mebusan ve Ayan Meclisi toplanamadığı için, bu bütçe yasası çıkarılamamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti 1918 yılı bütçesini 1919 yılında da uygulanan Meclisi mebusan ve Ayan Meclisi, bütçe çalışmalarına başlayamadan İngilizlerce dağıtılmıştı. Bu olay ülkenin bütçesiz kalmasına sebep olduğu gibi, Anadoluda İstanbul hükümetine sadık kalmış olan vali ve resmi daire amirlerini Ankara'ya yaklaştırmıştı. Bu otorite boşluğu Ankara

[27] Sabahattin Selek Anadolu İhtilâli s. 523-524.

hükümeti tarafından dolduruldu. Böylece İngilizlerin Osmanlı bütçesini çıkmasına izin vermeyerek yapmış oldukları hata, Anadolu Osmanlı gelirlerinin Ankara hükümetinin eline geçmesine sebep olacak, bir kaç ay sonra B.M.M. bütçe kanununu kabul ederek, yeni kurulan devleti teoriden pratiğe geçirmiş olacaktır. 1920 yılı bütçesi 28 Şubat 1921 tarihinde B.M.M.nin 103 sayılı yasasıyla kabul edildiğinde tüm dünya Ankara'da ciddi bir hareketin varlığını kabul etmek zorunda kalacaktır. Bu olgu itilaf devletlerinde zaten varolan görüş ayrılıklarını daha da derinleştirecek, Fransa, İtalya gibi devletlerin Ankara hükümetiyle anlaşmalarında ve Türk Kurtuluş savaşının kaderini tayin etmede önemli rol oynayacaktır.

İlk bütçe, önemli devlet gelirleriyle donanmış olmasına rağmen, savaş giderlerini karşılayacak düzeyde değildi. Devlet gereksinimlerini ve ordu giderlerini karşılayabilmek için, 1921 yılının ortalarındaki ulusal kurtuluş savaşının endişe verici durumu içinde, gelir sağlayıcı karar ve önlemler konusunda şu önemli noktaları gözönünde bulundurmak gerekiyordu.

— Devlet gelirleri açısından her dönemde akla ilk gelen kaynak, eldeki vergilerin artırılması ya da yeni vergiler getirilmesidir. Ancak 1921 yazı ortalarında Mustafa Kemal'in bu yolu denememesinin, hasat mevsiminin tamamlanmamış olması ve tarımsal gelirlerde kısa sürede gelir elde edilmesinin zorluğudur.

— Dış borçlanma yoluyla gelir elde edilmesine de siyasal ortam müsait değildir.

— En son başvurulacak mali kaynak emisyon yoluyla gelir sağlamaktır. Ancak para basma olayı ekonomik ve mali yönden zararlı sonuçlar doğuracaktır.

Bu nedenlerle Mustafa Kemal yine iç mali kaynaklara yönelmiş, ancak klasik ve gönüllü iç borçlanma yerine zorunlu iç borçlanmayı denemiştir. O dönemde kısa sürede ve yeterli gelir elde etmenin pratik yolunu bulmuş, dünya maliye tarihinde ilk defa geniş çapta uygulamaya konulacak gelir artırıcı bir yöntem olan "Tekallifi Milliye Emirlerini" "ulusal vergi buyrukları" yayınlamıştır [28].

7.8 Ağustos 1921 günleri 10 tane buyruk yayınlayan Mustafa Kemal bu buyrukları amacını ulusa ve orduya bir bildiriyle şöyle açıklamıştı:

[28] C. Duru. K. Turan. A. Öngeoğlu A.g.e. s. 286.

"Memleket ve Milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini neticenin istihsali tarikine sevk ve imale için hiç bir tedbir ve teşebbüste müsamaha edilmeyerek; ve zemin ve zamanı ile ve nede vatan mefhumu karşısında teferruattan ibaret kalan mülâzatı saire ile mükayyet olmıyarak düşman ordusunun imhasından ibaret olan bu tek gayenin istihsali için muktazi her şey yapılacaktır"[29].

Bu buyruklarla alınan borç paralar, savaş sırasında kurulmuş olan Tekâlifi Milliye Emirleri kurulunun düzenlemiş olduğu tutanaklar doğrultusunda Kurtuluş Savaşının bitimini izleyen yıllarda halka geri ödenmiştir.

YILLAR	MİKTAR
1923	4.340.508
1924	1.145.053
1925	236.949
1926	—
1927	189.988
1928	86.564
1929	4.601
	6.003.663 TL.

KAYNAK : C. DURU, K. TURAN, A. ÖNGEOĞLU A.g.e., s. 298.

Yeni kurulmuş olan devletin temellerinin sağlamlaşmasında ve geniş halk sitlelerinin güvenlerinin sağlanmasında Tekalifi Milliye emirleri ile halktan el kolma metodu ile alınan borçlarının düzenli bir biçimde geri ödenmisinin rolü küçümsenmeyecek kadar büyük olmuştur. Aynı şeyleri Atatürk'ün dış politikasında Osmanlı borçları içinde söylememiz mümkündür.

1920 YILI BÜTÇESİNDE GİDERLERİN DAİRELERE DAĞILIMI (A) CETVELİ

Zatı Hazreti Padişahi ve Hanedanı Saltanat	551.012
Divanı Muhasabat (Sayiştay)	26.096
Maliye Vekâleti	6.413.629

[29] Kazım Özalp Milli Mücadele C. I. s. 190.

Müdafaai Milliye Vek. (Milli S. Bakanlığı)	27.576.039
İmalatı Harbiye (Savaş araçları yapımı)	752.969
Bahriye (Deniz Kuvvetleri)	289.548
Nafıa Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620.396
Maarif Veklâti (Milli Eğitim Bakanlığı)	577.061
Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı)	303.748
Adliye Vekâleti (Adalet Bakanlığı)	2.759.274
Posta ve Telgraf	1.427.898
Şer'iye Vekâleti (Diyanet İşleri)	522.062
Sıhhiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım	613.141
Bakanlığı) Dahiliye Vekâleti	2.731.023
İktisat Vekâleti (Ekonomi Bakanlığı)	1.264.921
Rüsumat (Gümrük İdaresi)	356.160
Düyunu Umumiye	7.680.969
Emniyet Umumiye (Emniyet Genel Müdürlüğü)	1.354.688
Şurayi Devlet (Danıştay)	—
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	403.311
Jandarma (Jandarma Genel Komutanlığı)	4.858.976
Riyaset (Büyük M. Meclisi Başkanlığı)	18.375
Meclis Bütçesi (Büyük Millet Meclisi)	953.996
Matbuat ve İstirahat (Basın ve Haberalma Genel Müdürlüğü)	88.000
Aşair ve Muhacirin (Kabileler ve Göçmenler)	874.735
TOPLAM	**63.018.354**

Gider bütçesinde yer alan daireler ayrılan ödeneklerin genel toplam içindeki payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1920 YILI BÜTÇESİNDE YER ALAN GİDERLERİN MİKTAR VE YÜZDE OLARAK DAĞILIMI

Daire	Lira		G.Top.İ.O.
Milli Savunma Harcamaları		33.477.532	% 53,1
— M. Savunma Bakanlığı	27.576.039		
— Jandarma Gen.Kmt.	4.858.976(463)		
— Savaş araçları yap.	752.969		
— Deniz Kuvvetleri	289.545		

Daire	Lira	G.Top.İ.O.
Düyunu Umumiye	7,680.696	% 12,2
Maliye Bakanlığı	6.413.629	% 10,2
Adalet Bakanlığı	2.759.274	% 4,3
İçişleri Bakanlığı	2.731.023	% 4,3
Posta ve Telgraf	1.427.898	% 2,3
Emniyet Genel Müdürlüğü	1.354.688	% 2,1
Ekonomi Bakanlığı	1.264.921	% 2,0
Diğerleri	5.908.693	% 9,4
TOPLAM	**63.018.354**	**% 100**

Kaynak C. Duru-K. Turan-A. Öngeoğlu A.g.e. s. 279

1920 YILI BÜTÇESİ GELİR TAHMİNLERİ (B) CETVELİ

Fasıl Gelir Çeşidi	Lira
I. Bölüm-Bilâ vasıta alınan vergiler	(Dolaysız Vergiler)
1 Müsakkafat ve arazi vergileri	2.540.689
2 Temettüat vergisi	2.083.756
3 Harp vergisi	200.000
7 Ağnam, Deve, Camus ve Canavarlar (Hayvanlar vergisi)	5.783.586
8 Âşar	13.641.079
9 Hissei iane (Bağıştan alınan PAylar)	1.860.146
10 Hususi ormanlar hasilatı (Özel Ormanlar Gelirleri)	30.000
11 Maadin (Madenlerden Alınan Vergi)	375.000
12 Vergi Tezakiri (Vergi Tezkereleri)	75.000
1. Bölüm Toplam	**26.589.256**
II. Bölüm-Damga, harçlar, kaydiyeler, cezayi naktiler	
13 Damga resmi	272.137
14 Hazine pulları	175.000

15 Harçlar	237.055
17 (Kaydiyeler (Kayıt Ücretleri)	241.265
18 (Cezayı naktiler (Para Cezaları)	43.437
II. Bölüm Toplama	**968.894**
III. Bölüm-Bilvasıta Alınan Vergiler (Dolaylı Vergiler	
20 Tömbeki bey'iyesi	48
21 Gümrük rüsumu (Gümrük Vergileri)	10.361.221
23 Rüsumu bahriye (Deniz Vergileri)	4.000
24 Rüsumu sıhhıye (Sağlık Vergileri)	5.000
25 Saydi berri ve bahri (Deniz ve Kara Avcılığı Vergileri)	68.626
III. Bölüm Toplama	**10.438.835**
IV. Bölüm-İnhisar (Tekel Gelirleri)	
26 Tuz	3.500.000
27 Tütün	808.095
31 Posta ve telgraf ve telefon	475.149
IV. Bölüm Toplama	**4.783.244**
V. Bölüm-Müessesat (Kuruluşlar Geliri)	
32 Mekâtip ve müessesatı sınaiye ve ziraiye hasılatı (Okullar, Sınai ve Zirai Kuruluşlar Geliri)	45.000
34 Sıhhiye müdiriyeti hısalatı (Sağlık Müdürlüğü Geliri)	100
35 Hükümet Kinini (Sıtmaya Karşı İlaç S. Geliri)	50.000
38 Maadin (Maden İşletmeleri Geliri)	15.386
V. Bölüm Toplama	**110.486**
VI. Bölüm-Emlâk ve eşyayı emiriye hasılatı	
40 Emlâki emiriye hasılatı (Devlet Malları Gel.)	660.000

41 Miri ormanlar hasılatı (Dev. Ormanları Gel.)	908.200
42 Füruht olunan eşya bedeli (Satılan Eşya Gel.)	400.000
43 Konya ovası ameliyatı iskaiye varidatı (Konya Ovası Sulama Tesisleri Geliri)	12.000
43/A Ankara-sivas hattı varidatı (Ankara-Sivas Demiryolu İşletme Geliri)	29.450
VI. Bölüm Toplama	**2.015.650**

VIII. Bölüm-Hasılatı mütenevvia (Çeşitli Gelirler)

46 Hazine muamelatından hasıl olan (Hazine İşlerinden Doğanlar)	506.443
48 Hasılatı müteferrika (Çeşitli Gelirler)	400.000
49 Tekaüt tevkifatı (Emekli Kesenekleri)	702.000
51 İdaresi hususiye Özel İdarelerden Gelen Gelirler	150.000
VIII. Bölüm Toplamı	**1.758.443**

IX. Bölüm-İstirdadat (Geri Almalar)

53 Tevziata mukabil istirdadat (Dağıtımlar karşılığı geri alınanlar)	35.000
IX. Bölüm Toplamı	**35.000**

X. Bölüm-İstihlâk resmi (Tüketim Vergileri)

56 Sigara kâğıdı istihlâk resmi	100.000
57/A Oyun kâğıdı istihlâk resmi	5.000
57/B Bilârdo, dama ve saire resmi	5.000
58 Kibrit ve kav	30.000
X. Bölüm Toplam	**140.000**
Gelirler Genel Toplamı	**46.839.868**

Gelir bütçesini oluşturan (B) cetvelinde yer alan gelir bölümlerinin toplam gelirden aldıkları paylar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

1920 YILI BÜTÇESİNDE DEVLET GELİRLERİNİN DAĞILIM

Gelir Bölümleri	Lira	Tüm G.İ. Payı
Dolaysız Vergiler	26.589,256	26.77
Damga V, Harçlar, Para cezaları	968.894	2.07
Dolaylı Vergiler	10.438.835	22.29
Tekel Gelirleri	4.783.244	10.21
Kuruluşlar Gelirleri	110.486	0.23
Devlet Malları Hasılatı	2.015.650	4.30
Çeşitli Gelirler	1.758.443	3.75
Geri Almalar	35.000	0.08
Tüketim Vergileri	140.000	0.30
TOPLAM	46.839.868	100.00

Kaynak : 1920 Yılı Bütçesi (B) cetveli.

ÖNEMLİ GELİR ÇEŞİTLERİNİN BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI

Gelir Çeşidi	Lira	T.G.İ.Payı%
Âşar	13.641.079	29.1
Gümrük Vergisi	10.361.221	22.1
Ağnam	5.783.586	12.3
Tuz Tekeli	3.500.000	7.5
Bina ve Arazi Vergileri	2.540.689	5.4
Temettü Vergisi	2.083.756	4.4

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAMU MALİYESİNE TESİRLERİ BAKIMINDAN İZMİR İKTİSAT KONGRESİNİN KISA TAHLİLİ

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti savaş giderlerini karşılayabilmek için düzenli bütçeler yapmakta, bu bütçe giderlerinin yaklaşık dörtte üçünü vergiler yoluyla sağlamaktaydı. Geri kalan bölümde tekel gelirleri ile devlet malları hasılatından elde edilmekte idi. 1920 yılı bütçesi incelenirse % 56'sının vasıtasız vergilerden, % 22'sinin vasıtalı vergilerden sağlandığı, geri kalan bölümünde tekel gelirleri ile devlet malları hasılatı ve çeşitli gelirlerden elde edildiği görülür[30]. Vergi gelirleri esas olarak tarıma ve kısmen dış ticarete dayanmakta ve azgelişmiş ekonomik yapıların vergi sistemlerinin özelliklerini göstermekte idi. Yine 1920 bütçesinin gelirleri için de aşarın % 29 ile en büyük paya sahip olduğu, onu % 22 ile gümrük vergisinin ve % 12 ile ağnam vergisinin takip ettiği görülmektedir[31]. Aşar ve ağnam vergilerinin tarımdan alınması, ayrıca tütününde tekel gelirleri arasında önemli bir paya sahip olması, tarımın devlet gelirleri arasında önemli bir paya sahip olması, tarımın devlet gelirleri arasında önemli bir yer sağlanmasına sebep olacaktır. Bu durum uzun yıllar Türkiye'yi yönetenleri tarıma önem vermek zorunda bırakacaktır. Ama ne varki gerek âşar vergisi, gerekse ağnam vergisi dünyada uygulanan modern vergi sistemlerinin eşitlik ilkesinede aykırıydı. Fakat bu aşamada bu iki verginin kaldırılması, devlet gelirlerinde önemli ölçüde boşluk yaratacaktı. Bu sebeple her ikisinin uygulanışı kurtuluş savaşı boyunca ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdürüldü. Ankara'da Büyük Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu bir numaralı kanunun bir vergi kanunu olması da dikkat çekicidir (24.4.1920). Bu kanun Osmanlı Meclis-i Mebusanında 4 misli zam hakkında yarım kalmış teşebbüse açıklık getiriyor verginin eskisi gibi alınacağını belirtiliyordu. Böylece Büyük Millet Meclisi ağnam konusunda bazı illerde görülen zamlı tarife uygulamasına son vererek halk kitlelerinden destek sağlamaya çalışıyordu[32].

1923 yıllarının başlarına gelindiğinde yunan ordusu ile sıcak savaş bitmişti. Fransa daha önce Ankara Hükümeti ile anlaşmaya varmış, güney illerimizi boşaltmış, İngiltere ise kendi kamuoyunun etkisiyle, Ankara'ya sempati ile bakmaya başlamıştı. Ama asıl onları tedirgin eden şey, eski Osmanlı borçlarıydı. İstanbul Hükümetinin kemalistlerin bolşevizm yanlısı

[30] Alptekin Müderrisoğlu A.g.e. s. 337.
[31] A. Müderrisoğlu A.g.e. s. 338.
[32] Prof. Dr. K. Bulutoğlu A.g.e. s. 4.

olduğu yolunda yaptığı propaganda, savaş sırasında Ankara-Moskova yakınlaşması, sadece İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerinin değil, tüm batılı ülkelerinin ve hatta ülke içinde bazı kesimlerinde Ankara Hükümetine kuşku ile bakmalarına sebep olmaktaydı. Ankara Hükümeti tüm bu kesimlere teminat vermek ve anları yatıştırmak zorundaydı. Bu bakımdan 1923 yılının şubat ayında toplanan İzmir iktisat kongresi, bazı yazarlarca bir iktisat kongresinden daha çok bir bildiri kongresi olarak kabul edilmektedir. Prof. Dr. Erol Zeytinoğlunun Atatürk döneminde Türkiye ekonomisi seminerinde yapmış olduğu konuşma bu fikri teyit eder niteliktedir[33].

"İzmir İktisat Kongresi toplandığı zaman kesin tarih 17 Şubat-4 Mart 1923 (Sic) henüz sıcak savaş bitmiş ama, zafer sonuçlanmamış Lozan Konferansı sonuçlanmamış, aksine kesintiye uğramış. İsmet Paşa Türkiye'ye dönmüş İstanbul işgal altında İstanbul'da henüz İngiliz işgal kuvvetleri durmaktadır. Henüz devletin siyasi rejimi belli olmamıştır. Acaba böyle bir ortamda, devlet belli değilken, siyasi rejim belli değilken, henüz zafer tescil edilmemiş iken, henüz Lozan Andlaşması sonuçlanmamış iken, acaba Atatürk'ün İzmir'de bir iktisat konfresi toplayarak Türkiye'nin ekonomik geleceği, ekonomik sistemi ekonomik yöntemi saptanabilirmiydi?

İzmir İktisat kongresinin oluşumunu tetkik ediyoruz. İzmir İktisat Kongresinin oluşumundan Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Büyük Millet Meclisi son anlarda Basından haberdar olurlar. Halbuki Büyük Millet Meclisi yetkilidir. Fakat kongrenin oluşumunu gazetelerden öğrenirler ve böyle bir kongrenin gereksizliğinden bahsederler.

İzmir İktisat Kongresine Türkiye'nin o devirdeki koşulları içerisinde en kötü bir mevsim olan Mart ve Şubat aylarında yapılması istenir ki bu nedenle davet edilen 1565 kişiden ancak 1135 kişi kongreye gelebilir. Ankara'dakiler dahi büyük güçlüklerle, kaç günde İzmir'e gelebilirler. Binaenalyh doğu bölgesinin hatta Anadolu bölgesinin İzmir'e gelebilmesi mümkün değilken, acaba İzmir İktisat Kongresinin böyle kış ayında, acele bir şekilde yapılmasının başka bir anlama yokmudur?

İzmir İktisat Kongresi eğer gerçekten Türkiye'nin ekonomik geleceğini tartışacaksa, burada her ilçeden 7 veya 8 kişinin davet edilmesinin anlamı

[33] Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu, İzmir İktisat Kongresinin anlamı ve değerlendirilmesi üzerine genel görüşme, *"Atatürk döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri"* Yapı ve Kredi Bankası Atatürk Yılı armağanı s. 56 İstanbul 1981.

nedir? İzmir İktisat Kongresi olsa olsa iktisatçıların oluşturacağı bir kongre olması lâzım gelir iken, ilçelere kadar inilmek suretiyle, adeta halk temsilcileri davet edilmek istenmiştir. Eğer, çeşitli kesimlerin, çeşitli grupların veya çeşitli bölgesel sorunların saptanması gibi bir iddia, bir iyiniyet ileri sürülebilirse, o devrin koşulları ekonomik ve sosyal koşulları Mustafa Kemal tarafından bilinmiyormuydu? Büyük Millet Meclisi tarafından bilinmiyormuydu da, inçelerden toplanan 8 kişiden ekonomik görüşler istenecek, içinde bulundukları sorunlar satanacaktı?

Binaenaleyh kompozisyon tetkik edildiği zaman görülüyorki, bu kompozisyon Türkiye'nin ekonomik sorunlarını ortaya koymak gibi bir fantezi ve birde geleceğini saptayabilecek niteli..te bir kompozisyon değildir.

O zaman aklımıza şöyle bir şey geliyor, daha doğrusu bendenizin aklına geliyor ve onu öğrenmek istiyorum. Henüz zafer sonuçlanmadan, henüz daha hatta Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı boyunca muhafaza ettiği Sovyetler'le, Rusya ile ilişkileri son bulmadan, acaba Atatürk bu kongreyi toplamak suretiyle Rusya'ya kurtuluş savaşı boyunca, angaje olduğu bazı hususlarda halk temsilcileri vasıtasıyla cevap mı vermek istemiştir? veya bu kongre Lozan'dan geri dönen İsmet Paşa'nın veya Lozan'dan gelen bilgilere karşı Batı ülkelerine karşı Türkiye'nin gelecekte Bazı ile olan ilişkileri Batıyı tedirgin etmektedir. Batı ülkelerini Lozan'da Türkiye ile beraber masaya oturan ülkeleri en fazla tedirgin eden husus, Türkiye'nin ekonomik geleceğidir.

Türkiye acaba kurtuluş savaşında yaptığı gibi Rusya yanındamı yer alacaktır. O ekonomik sistemini mi binemseyecektir. Türkiye Batının pazarı olmaya devammı edecektir. Batı ile ekonomik ilişkiler devam edecekmidir? Binaenalyh Lozan'da anlaşmayı imzalayabilmek için Batıya bir nevi taahhütte bulunmak mecburiyetindemidir? Ve İzmir İktisat Kongresi batıya verilen bir taahhütmüdür? Çünkü bu fevkâlede acele olarak toplanan İzmir İktisat Kongresinden sonra Lozan imzalanmıştır."

Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu'nun fikirlerine katılmak mümkün değil. Kanımızca İzmir İktisat Kongresini bir akademik kongre gibi anlamak ve konuyu bu şekilde yaklaşmamak gerekı.. Bu bir akademik kongre değildir. Kongreden daha ziyade milli bir bildiridir. Atatürk'ün ekonomi ile ilgili fikirleri çok daha evvel bilinmektedir. Daha ittihak-Terakki cemiyetindeki günlerinde, her tartışmada bu fikirlerini ortaya sürmekteydi. Ama bu kongrede ilk defa olarak milli ekonomi (ekonomi milli) görüşü getirmek yanında, sosyal düşüncelerinide millet temsilcileri önünde ortaya koymuştur.

Yine millet temsilcilerinin önünde bundan böyle yarı sömürge bir ülke olmayacağımızı kesin bir dille belirtiyordu. Ve daha yolun başında fikirlerine millet temsilcilerinin önünde meşruiyet kazandırıyordu. Atatürk'ün temel özelliklerinden biride meşruluktur. Kongrenin Batıya ve Sovyetlere mesajlar verme özelliğinin yanında Kollektif-şuur denilen halkın heyecanıda ileride yapılacak kalkınma hamlelerinde, kurulacak iktisadi düzende dinamizmi oluşturacaktı. Bu yaklaşım bugünkü çağdaş kalkınma teorilerinede uymaktadır. Kongreye Türk Toplumunun tüm sosyal dilimlerinin davet edilmesi ve onlara söz hakkının verilmesi, kesilmiş olan Lozan Konferansına Türk Milletinin kararlılığını göstermekte idi.

Kongrede yeni Türk Devletinin takip edeceği İktisadi sistem belli olmuştur. "Liberal kapitalizm" Buna bağlı olarak Mali sistemde kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu konu ile ilgili kongrenin almış olduğu kararlardan bazıları şunlardır.

— Koruyucu gümrük vergileri yoluyla yerli sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara gümrük muafietinin tanınması.
— Bir ana Ticaret Bankası kurulması
— Borsaların kurulması
— Aşar vergisinin kaldırılması
— Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması
— Reji'nin kaldırılması
— Asgari ücretin belediyelerce saptanması
— Ücretlerin para olarak gününde ödenmesi

Bu kararlar eski sistemin tasfiyesinin bir başlangıcı olduğu gibi, devlet gelirlerinin gelişiminin, modern bir vergi sisteminin ve onu besleyecek bir sermaye piyasasında kaynağını teşkil edecekti. Bu kararların bazıları Lozan antlaşması ile uygulama alanı bulurken bazılarında 2-3 yıl sonra ancak uygulanabilecektir.

MODERN VERGİ SİSTEMİNİN OLUŞUMUNA PARALEL DEVLET GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

Lausanne antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti mali, iktisadi bütün egemenlik haklarını yeniden kazanmıştı. Düyun-u Umumiye idaresine son verilmişti. Bu dönemde vergi sistemini iki ayrı safhada incelemek gerekecektir. Birincisi Osmanlı sisteminin tasfiye edilmesi ile kurulan vergi sis-

teminin sürdüğü dönem (1926-1950) ikincisi çağdaş gelir vergi sistemine daha yakın bir sistemin uygulandığı 1950 yılından günümüze kadar olan dönemdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ister istemez idare, eski Osmanlı vergilerini toplamakla ve bunlara bazı zamlar yapmakla yetindi. Fakat 1925 yılında âşarın kaldırılması, yeni bir vergi sisteminin kurulmasına başlangıç olacaktır. Cumhuriyet başlamıştır. Devlet gelirlerinin yetersizliğine rağmen, yeni idare bunu yapmak zorundaydı. Bunun yapılmasında amaç, köylü üzerinde çok ağır bir yük olan ve tahsil eden aracılar tarafından katmerleştirilen bir vergiyi kaldırmak suretiyle genç cumhuriyetin temellerini geniş halk kitlerine mal etmek istenmesidir. Çünkü bu verginin kaldırılması İzmir İktisat kongresinde bizzat çiftçi ve işçi temsilcileri tarafından istenmiş geniş bir kesim tarafından da desteklenmişti.

Aşarın kaldırılması devlet gelirlerinde önemli bir boşluk yaratmaktaydı. Birazda bu boşluğu gidermek amacıyla, tarım ürünlerinin demiryolu ve denizyolu ile piyasaya sürülen miktarı üzerinden bir dolaylı vergi alınması kabul edildi. Ayrıca ağnam vergisi ile yol vergisine zam yapıldı.

Bu dönemde diğer önemli değişikliklerden biride 1914 yılında Fransız patent vergisi model alınarak yürürlüğe konan Temettü vergisi kaldırılması ve, yerine sanayi ve Ticaret kesimlerini daha ciddi bir şekilde vergilendirecek olan "Kazanç vergisinin yürürlüğe konmasıdır. Kazanç vergisi konulurken daha geniş bir kapsam düşünülmüş fakat sermaye birikimi göz önünde tutularak bundan vazgeçilmiştir. Kazanç vergisi nitelik olarak, günümüz gelir vergisine çok yakın bir vergiydi. Yükümlülüer iki ana grupta ele alınmaktaydı. Birinci grup gerçek kazanç üzerinden vergiye tabii olan beyannameli yükümlülerdi. İkinci grupta ise beyannameye tabii olmayan ve ikinci sınıf yükümlüler adını alan kesim yer alıyordu.

Kazanç vergisi bu dönem için kısmi bir gelir vergisidir. Bu vergiden amaç gerçek kazançları kavramak olmuş, ancak gerek kanundaki bazı eksiklik ve yetersizlikler, gerek vergi idaresinin yetersizliği nedeni ile, veri umulan ölçüde başarılı olmamıştır. Özellikle beyan sisteminin tam olarak uygulanmaması sebebiyle 1927 yılında kazanç vergisi kanununda bazı değişiklikler yapılmış, bu arada beyannameli yükümlülerin alanı daraltılmıştır[34]. Nitekim kazanç vergisi daha sonraki yıllarda bir kaç defa değiştirilerek esas itibariyle dış belirtilere dayanan bir ticaret resmi haline getirildi.

[34] Prof. Dr. M. Yaşa A.g.e. s. 599.

Cumhuriyetin ilk yıllarında KDV'ye benzer bir uygulama

Bu dönemin göze çarpıcı uygulamalarından biri de, 1926 yılında "Umumi istihlak vergisi" nin kabulü olmuştur. Bu vergi esas olarak satışları vergilendirdiğinde ayrıca hizmetleri hedef alan bir "Hususi istihlâk vergisi" de kabul edilmiştir. Umumi istilâk vergisi kapsamı oldukca geniş tutulmak istenen bir "yaygın muamele vergisi" niteliğindeydi. Batı ülkelerinin birçoğunda ve son yıllarda günümüz Türkiye'sinde uygulanan "Katma değer Vergisi"sinin Cumhuriyet ilk yıllarında ilk şekliyle uygulanışı dikkate şayandır. Ancak Türkiye ekonomisinin o günkü yapısı bu verginin başarılı bir biçimde uygulanmasına elverişli değildi. Bu sebeple 1927 yılında yapılan bir değişiklikle umumi istihlâk vergisinin yerini "Muamele vergisi" almıştır. Muamele vergisi, umumi istihlâk vergisinin aksine toplu nitelikte idi. Bu vergi muharrik kuvvetten yararlanan sınai işletmelerinin ürünlerini ve banka ve sigortacılık faaliyetlerini vergilendirmekteydi[35]. Ama ne yazık ki bu vergi tipi sanayi işletmelerini vergiden kaçmak amacıyla, ilkel üretim metodlarına yöneldiği için, ekonomi üzerinde olumsuz etkileri görülmüş, bir süre sonra da terkedilmiştir.

Diğer revizyonist vergi uygulamaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapısal değişikliğe uğramayan fakat küçük bazı değişiklikler gören önemli vergiler arasında "Ağnam vergisi" ve "Bina ve arazi vergileri sayılabilir. Bunlardan ağnam vergisi 1924 yılında "Sayım vergisi" adını aldı. Sayım vergisinin bütçe gelirleri içindeki payı Osmanlı imparatorluğu'nun son yıllarında % 8 cumhuriyetin ilk yıllarında % 5 dolaylarında olmuştur[36].

Bina ve araziden alınan "Musakkafat Vergisi" ile arazi Vergisinin payı ise Cumhuriyetin ilk yıllarında dolaysız vergiler grubundan kazanç vergisinden hemen sonra gelmekteydi. Aşarın kaldırılmasıyla doğan boşluğu gidermek için, arazi vergisi önceden aşara tabii olan arazide yükseltildi. Arazi ve bina vergiler 1931 yılında yeniden düzenlendi. Ayrıca yeni bina vergisi kanunu safi irat esasını getirmişti. Servet transferlerinin vergilendirilmesi ile ilgili olarak atılan bir adımda, gayrimenkullerin bağışlanmasında ve mirascılara intikalinde alınan tescil harcının, 1926 yılında kabul edilen bir kanunla "Veraset ve İntikal Vergisi" haline dönüştürülmesidir[37].

[35] Prof. Dr. M. Yaşa A.g.e. s. 601.
[36] İ.İ.T.İ.A. Türk Ekonomisinin Elli Yılı s. 277 İstanbul 1974.
[37] Prof. Dr. M. Yaşa A.g.e. s. 601.

Osmanlı döneminde kalan vergi kanunlarını, özüne dokunmadan revizyondan geçirip, günün şartlarına uydurmanın iki önemli sebebi, bu kanunların kaldırılmasının, meydana getireceği boşluklar sebebiyle, devlet gelirlerindeki azalış ile ülkedeki iktisadi motivasyonları bozmadan toplumu yeni vergilere adapte edebilmektir.

Merkezi Devlet Gelirlerinin yapısal gelişimi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çeşitli vergi gelirlerinin, devlet gelirlerindeki paylarının artışı daha önce sergilemeye çalıştığımız bir reform çercevesi içerisinde gerçekleşmiştir. Devletin temellerinin sağlamlaşması, ekonomik sistemin yavaş yavaş rayına oturmasıyla birlikte, Gelir ve Servet üzerinden alınan vergilerin paylarıda azaltılmak yoluna gidilmiştir. Fakat eskiden tarım kesiminden alınan bu tür vergiler artık tarım kesimi dışına yöneltilmiştir. Bu yolla tarım nüfusu üzerindeki vergi yükü hafifletilmiş, böylece tarımsal üretim artırılmıştır. Bunun bir başka sebebide, 1929 Dünya ekonomik bunalımı sonucunda, iç ve dış piyasalarda tahıl ürünlerinin hızla değer kaybetmesi ve bundan zarar gören Türk köylüsünün korunmasıdır.

Türkkiye'de vergi gelirlerinin tarihi gelişimi hakkında daha iyi fikir sahibi olabilmek için, çeşitli vergilerin, dönemleri içinde, milli gelirdeki paylarının gelişimini gözlemek gerekir. Ancak bu şekilde Türk vergi sisteminin nerelerden nerelere gelebildiği daha iyi anlaşılacaktır.

ÇEŞİTLİ GELİRLERİN MERKEZİ DEVLET BÜTÇESİNDEKİ PAYLARI OSMANLI DEVLETİ

	Gelir ve Ser.Ver.	Dış Tic. alınan V.	İçerden A. D. Vergi	Resim H. Dam.resmi	Diğer gelir	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1840	62.58	11.75	20.48	—	4.79	100
1863-64	57.66	16.61	8.97	10.60	6.16	100
1874-75	63.69	8.36	10.60	8.06	9.29	100
1877	60.75	12.90	11.36	4.64	10.35	100
1895	56.45	10.62	16.28	5.73	10.92	100
1900	58.58	10.79	16.05	5.72	8.86	100
1901	55.74	11.47	15.66	8.40	8.73	100
1910	47.21	16.53	13.81	7.80	14.64	100
1911	45.21	16.39	14.44	8.15	15.82	100

Kaynak: 1840, 1863-64 Du Vellay, 1874-1911, Mali istatistikler. Genel Müdürlüğü nak. Prof. Dr. K. Bulutoğlu A.g.e. s.15

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇEŞİTLİ GELİRLERİN DEVLET GELİRLERİNDEKİ PAYLARI

	Gelir ve Ser.Ver.	Dış Tic. alınan V.	İçerden A. D. Vergi	Resim H. Dam.resmi	Diğer gelir	Top. Gel.
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1924	37.07	20.91	12.36	4.05	25.61	100
1925	34.79	26.63	25.67	10.33	12.58	100
1930	20.09	26.88	25.80	5.63	21.60	100
1935	25.63	18.67	21.61	5.14	28.95	100
1940	18.34	3.34	20.26	2.92	53.14	100
1945	38.31	8.41	37.42	3.79	12.07	100
1950	31.57	19.66	31.83	4.49	12.45	100
1955	25.31	17.23	28.54	5.51	23.41	100
1960	30.37	21.43	21.42	5.52	21.26	100
1965	22.92	18.39	21.57	6.51	30.61	100

Kaynak : Prof. Dr. K. Bulutoğlu A.g.e. s.15

ÇEŞİTLİ MERKEZİ DEVLET GELİRLERİNİN MİLLİ GELİRDEKİ PAYLARI

	Toplam Gelirler	Gel.ve Ser. Vergiler	Dış Tic. alınan ver.	İ.alınan dolaylı V.	T.vergi gelirleri	Başlıca gelirler
	(1) %	(2) %	(3) %	(4) %	(5) %	(6) %
1927	11.24	2.50	3.48	3.68	9.66	1.58
1928	12.08	2.39	3.66	4.11	10.14	1.94
1930	11.94	2.40	3.21	3.75	9.36	2.58
1935	17.11	4.39	3.19	4.58	12.16	4.95
1940	24.55	4.50	1.31	5.69	11.50	13.05
1941	24.75	4.64	1.75	5.82	12.21	12.54
1942	19.33	8.86	1.72	5.28	15.86	3.47
1944-5	13.79	4.75	1.11	5.84	11.70	2.09
1950	15.82	5.00	3.11	5.74	13.85	1.97
1955	17.76	4.49	3.06	6.05	13.60	4.16
1960	17.13	5.20	3.67	4.62	13.49	3.64
1964	20.75	4.76	3.81	5.83	14.40	6.35

Not : (a) Borçlanma dahil.
Prof. Dr. K. Bulutoğlu A.g.e. s.16

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun kendine özgü ekonomik ve sosyal yapısı, buna bağlı olarak gelişip şekillenen maliye ve vergi politikaları, daha ilk kuruluş yıllarında belirlenmeye başlamış, Olgunluk ve gelişme dönemlerinde ise, en ideal halini almıştır. Osmanlı devlet yapısını, dolayısıyla mali sistemini ayakta tutan "statik" denglerinin bozulmasının yegane sebebi ise; Osmanlı ekonomik sisteminin kendi iç çelişkilerden daha çok, Batının oluşturduğu dış çelişkilerdir. Batıda gelişen ticaret ve sömürgeciliğin, uzak deniz yollarını da kullanarak "markantelizm"i yaratması, bunun sonucu olarak gelişen sanayileşme, "Kapitalizm"in doğuşu, Batı ile Osmanlı arasındaki çelişkilerin izlerini daha da derinleştirecektir.

XVI. ile XIX. yüzyıllarda başdöndürücü bir hızla sosyal, ekonomik, kültürel değişim sürecine giren Batı karşısında, toplumsal yapısıyla, ekonomik sistemiyle, dünya görüşüyle tamamen değişik bir durum gösteren Osmanlı devletinin bu sürece uyum göstermesi beklenemezdi. XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı devleti Batının bu değişimiyle hiç ilgilenmediği gibi, buna gerekte duymadı. A. Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi, "O kendi tarihini, yine kendisi yapıyordu."

Neticede XIX. yüzyılda Batının eriştiği ekonomik düzeye karşın, Osmanlı imparatorluğu yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı bir sermaye sınıfını yaratmadığı gibi, büyük ölçüde Toprağı dayanan vergi sisteminede hiç bir zaman çağdaş bir nitelik veremedi. Bunu başarabilseydi, belki dış ticaretin ve sanayinin devlet tarafından organize edildiği kendine özgü bir devletçi modern sistemini yaratabilirdi. Ama kapitilasyonlar sebebiyle buna batının izin vermesi düşünülemezdi. Kaynaklarını kullanma imkânı kendine verilmeyen, sosyo-ekonomik sorunlarına geçerli çözüm yolları arama fırsatı bulamamış Osmanlı Devleti 1840 yılından sonra mali bakımdan, Batı devletlerinin ve sermayedarların hegamonyasına boyun eğmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra yapılacak olan her ıslahat hareketi, bataklıkta çırpınan insan misali, devleti daha çok batağa saplamış, Düyun-u Umumiye'ye kadar gelinmesine de sebep olmuştur.

Osmanlı toplumunun geri kalmışlığı, Batı karşısında aciz ve yarı sömürge haline gelmesi Osmanlı entellektüelleri arasındaki fikir hareketlerinin güçlenmesine sebep olmuştur.

Bu fikir hareketlerinden ittihat ve Terakki, Enver Paşanın da yardımıyla, güç kullarak iktidara geldi. Bu hareketin ortaya çıkışı, ekonomik

sebeplerden daha çok siyasi sebeplere dayanmasına rağmen, parti içindeki Ziya Gökalp, Pavlus efendi Alp Tekin gibi düşünürler de şöyle bir kanaat hakimdi: İmparatorluğun ilerleyememesinin yegane sebebi, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere verilen zorunlu ticari imtiyazlardı. Bu düşüncenin partide hakim görüş olması, I. cihan savaşında Almanya'nın tercih edilmesinede sebep olacaktır. Savaş esnasında, partinin dış ticaret gümrük hadlerinin yükseltilmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Ama ne yazık ki, Mondros Ateşkes antlaşmasından sonra, itilâf devletlerinin isteği doğrultusunda gümrük duvarları kaldırılarak kapitilasyonlar yine insafsızca uygulamaya konulmak istenecektir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında, Mustafa Kemal'in kaynak yaratma çırpınışları, sağlam onurlu, pratik çözüm yollarına yönelmesi ve bunları bütçe üzerinde ifade etmesi, günümüz modern maliye ve vergi sisteminin temellerini teşkil edecektir. Düyun-u umumiye konusundaki tutumu, İzmir İktisat Kongresi, kuracağı devlet sisteminin izleyeceği vergi ve maliye politikaları, bütün bunları Batıya karşı mesaj verme araçları olarak kullanması, kesilmiş bulunan Lozan görüşmelerinin yeniden başlamasında önemli rol aynayacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı vergi sisteminin kalıntıları hızla tasfiye edildi. Kazanç, umumi ve hususi istihlâk vergileri denendi. Yeni gümrük tarifesi, miras vergisi, Bina ve arazi vergileri yürürlüğe kondu. Böylece XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devletinin ayni-bölgeci sistemden, nakti-merkezi sisteme geçme uğraşları Cumhuriyetin ilk yıllarında başarıya dönüştü. Çünkü Mustafa Kemal, ülkelerin ekonomik gelişmeleri ile devletin elde ettiği gelirlerin sıkı bir ilişkisi olduğuna inanmaktaydı. 1925'lerin Türkiyesi henüz alışveriş yani tüketim ekonomisine girememiş, bünyesi itibariyle kendine yeterli tarım üretim birimlerinden oluşan bir ekonomi ile ayakta durmaktadır. Devlet gelirlerinin en önemli kalemleri bu kesimden sağlanmaktadır. Hem ekonomiyi, hemde devlet gelirlerini dengde tutabilmek, tarım vergi boşluğunu doldurabilmek için alışveriş ekonomisi geliştirilmiş, mal hareketlerinden alınan yurt içi ve yurt dışı gümrük vergileri ile tüketim vergilerinin uygulanması sağlanmıştır.

1930'larda iktisadi kriz sebebiyle, Tüm dünyada tahıl fiyatlarının düşmesi, Türk ekonomisinin bundan olumsuz olarak etkilenmesi sonucunda bir çok verginin oranları yükseltildi. İktisadi krizin Türk Ekonomisi üzerindeki etkileri henüz silinememişken, 1939 yılında patlak veren II. Dünya savaşı, mevcut vergilerin oranlarını yükseltmiş, varlık, toprak mua-

mele vergisi gibi olağanüstü yeni vergileride beraberinde getirmiştir. Varlık vergisinin kazanç üzerinden alınmayıp, direkt olarak servet üzerinden alınması, ve ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin görülmesi bu verginin ekonomik sebeblerden daha çok, siyasi sebeplerden dolayı konduğu tartışmalarını gündeme getirmiştir.

II. Dünya savaşının bitiminden sonra bu tartışmalı olağanüstü vergiler kaldırılarak mevcut vergilerin oranları azaltıldı. Sonra da Gelir Vergisi, Kurumlar vergisi gibi çağdaş vergiler Vergi usul Vergisi, Kurumlar vergisi gibi çağdaş vergiler Vergi usul kanunuzda yapılan bazı değişikliklerle Türk Toplumuna adapte edilmee çalışıldı (1950). Yine bu dönem muamele vergisi, özel istihlak vergileri "Gider Vergisi" adı altında birleştirildi.

1960'dan sonra yapılan tüm değişiklikler, yeni bir sistem getirmekten çok, ellili yıllarda getirilen sistemin düzeltilmesiyle ilgilidir. Bu yıllarda Gelir vergisinin kapsamı genişletilip, tarım kesiminin bir kısmı da, boşlukları doldurmak için, bu veri kapsamına alındı. Ayrıca ekonomik gelişmeyi teşvik edici bir takım düzenlemeler üzerinde durulmuştur.

Geriye dönüp baktığımızda, Türk vergi sisteminin, çağdaş batı vergi sistemleri arasında yerini aldığını görmekteyiz. Ancak objektif bir vergi sisteminin varlığı hâla günümüz Türkiyesinde en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Buna sebep olarak Gelir Vergisinin uygulanış şekli gösterilmektedir. Türkiye'de geçmiş yıllarda ve günümüzde ücretlerin vergilendirilmesi diğer kesimlerden daha başarılı olmaktadır. Eleştirilerden bir kısmıda tarım kesimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir kısım eleştiriciler bu kesimin politik sebeplerden vergi dışı bırakıldığı kuşkusunu taşımaktadırlar.

Ama unutmamak gerekir ki Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri eğitimdir. Dünyada uygulanmakta olan en gelişmiş modern vergi sistemleri başarısı, devletin yaptırım gücünden daha çok eğitilmiş kitlelerin vergiye yaklaşım tarzlarına bağlıdır.